

âşâr adlı eserinin basılamayan III ve IV. ciltlerinin el yazısıyla çoğaltılmasını sağlamıştır (1974). Ayrıca Reşid Ahmed Gengühî'nin hadis takrirleri serisinin *Şaḥîḥ-i Müslim* ile ilgili kısmı kendi gözetiminde damadı Muhammed Âkil Sehârenpûrî'nin ta'likleriyle *el-Hallû'l-müḥim li-Şaḥîḥ-i Müslim* (I-II, Karaçi, ts. [Mektebetü's-Şeyh]) ve *Sünen-i Nesâ'î* takrirlerinin I. cildi *el-Feyzû's-semâ'î 'alâ Süneni'n-Nesâ'î* (Sehârenpûr 1985) adıyla neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Zekerıyyâ Kandehevî, *Evcezü'l-mesâlik ilâ Muvaṭṭa'î Mâlik*, Mûltan, ts. (İdâre-i Te'lîfât-ı Eşrefiyye), I, 56-59, 82-83; XV, 384; ayrıca bk. Muhammed Yûsuf el-Bennûrî'nin girişi, I, 9-10; Ebû'l-Hasan en-Nedvî'nin girişi, I, 16-21; Reşid Ahmed Gengühî, *el-Keukebû'd-dürri 'alâ Câmi'i'l-Tirmizî*, Karaçi 1987, Muhammed Zekerıyyâ Kandehevî'nin girişi, I, 15-18; Muhammed Âkil Sehârenpûrî'nin girişi, I, 45-48; a.m.f., *el-Hallû'l-müḥim li-Şaḥîḥ-i Müslim*, Karaçi, ts. (Mektebetü's-Şeyh), Muhammed Âkil Sehârenpûrî'nin girişi, s. e-v; Muhammed Yûsuf Kandehevî, *Emâni'l-aḥbâr fî Şerhi Me'âni'l-âşâr*, Mûltan, ts. (İdâre-i Te'lîfât-ı Eşrefiyye), Muhammed Zekerıyyâ Kandehevî'nin notu, IV, 334; Kâri Füyûzurrahmân, *Meşâhîr-i 'Ulemâ-i Diyûbend*, Lahor 1976, I, 498-503; Muhammed Aşık İlahî el-Bernî, *el-'Anâkidü'l-gâliye mine'l-esânidi'l-âliye*, Karaçi 1408/1988, s. 47-50, 101, 116-120; Mehmet Özşenel, *Pakistan'da Hadis Çalışmaları* (yüksek lisans tezi, 1992), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 82-83; "Muhammad Zakariya Kandahlawi Saharanpuri", *Dictionnaire biographique des savants et grandes figures du monde musulman périphérique du XIXe siècle à nos jours* (ed. M. Gaborieau v.dğr.), Paris 1992, I, 20; Halid Zaferullah Daudî, *Pakistan ve Hindistan'da Şah Velîyullah ed-Dehlevî'den Günümüze Kadar Hadis Çalışmaları*, İstanbul 1995, s. 242-246; Muhammed Yûsuf Mütâlâ, *Mevlânâ Muhammed Zekerıyyâ Muhâcir Medeni*, Bury, ts. (Dârü'l-ülûmî'l-Arabîyyeti'l-İslâmiyye), I-III; Muhammed Ekber Şâh Buhârî, *Ekâbir-i 'Ulemâ-i Diyûbend*, Lahor, ts. (İdâre-i İslâmiyyât), s. 265-266; Mahmûd Saîd b. Muhammed Memdûh eş-Şâfiî, *Teşnîfû'l-esmâ' bi-şüyûhi'l-icâze ve's-semâ', Kahire*, ts. (Dârü's-şebâb), s. 223-226.

MEHMET ÖZŞENEL

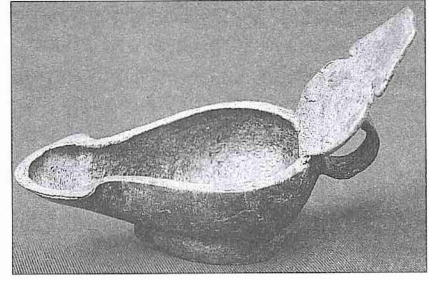
KANDİL

Bir sıvı yağ haznesi
ile fitilden oluşan basit bir
aydınlatma aleti.

Kandil Latince "aydınlatıcı; mum, lam-ba" anlamındaki *candela* kelimesinden Arapçalaşan *kandîl*in Türkçe'ye geçmiş şeklidir. Selçuklular'la Osmanlılar'ın daha çok Farsça *çerâğ*, Araplar'ın ise *sirâc* ve *misbâh* kelimelerini kullandıkları görü-lür.

En basit örneklerine milâttan önce V. binyıla ait Anadolu, Mısır, Mezopotamya ve diğer Ön Asya medeniyetlerinde rast-lanan ilk kandiller pişmiş topraktan ya-pılmış kâse veya derince birer tabak şek-lindeydiler. İçlerinde is lekelerinden kan-dil oldukları anlaşılan bu kaplarda hayvan yağlarının yakıldığı ve fitil olarak da ke-ten gibi bitki liflerinin kullanıldığı tahmin edilmektedir. Bunlara zamanla bir veya birkaç tane üçgen şeklinde fitil yeri ek-lenmiş ve içlerinde genellikle zeytinyağı gibi donmayan ve daha az is çıkaran bit-kisel yağlar yakılmıştır; yağın yüzeyde toplanıp fitil tarafından kolayca emilebil-mesi ve son damlasına kadar yakılabil-mesi için de altına su konulmuştur. Eski-çağ'ın en yaygın kandilleri Grek tarzı de-nilen ve ağız açık yuvarlak bir yağ hazne-siyle kısa bir fitillikten oluşan küçük tip-teydi. Daha önce ticaret yoluyla Yakındo-ğu'ya gelen bu tip kandil Büyük İske-der'in Doğu seferiyle daha geniş bir alana yayıldı ve zamanla bazı değişiklikler geçi-rerek boyutça biraz büyüyüp fitilliği em-zik biçiminde olan arkadan kulplu küçük bir çaydanlık (demlik) şeklini aldı.

Form ve motifleri genellikle bir inancı yansıtan ve aydınlığı temsil eden kandil-ler eşya ve sembol olarak kutsal kitaplar-da önemli bir yer tutar. Eski Ahid'in bir-çok yerinde dinî ve kültürel obje niteliği bulunan kandillerden söz edilir ve yahu-

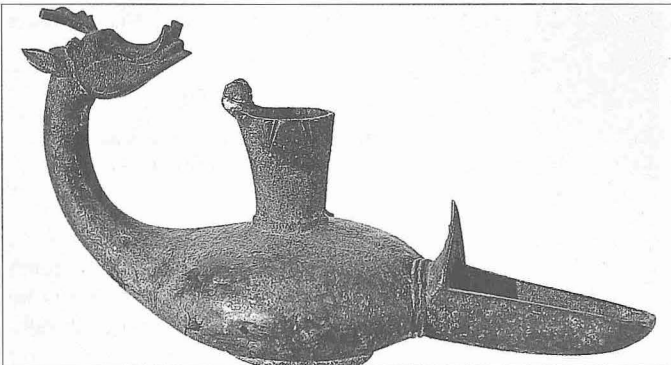

Arap yarımadasında Fav karyesinde yapılan kazılarda bulun-an bronz kandil (*Ḳaryetü'l-Fâu*, s. 92, rs. 1)

diler bunlar için halis zeytinyağı tedarik-yile görevlendirilir (Çıkış, 25/6; 27/20; 35/8). Hz. Süleyman'ın sarayında ve daha sonra Bâbil'e götürülen değerli eşya arasında altın kandiller de vardı (I. Krallar, 7/49; II. Tarihler, 13/11; Yeremya, 52/19). Yeni Ahid'de Hz. İsa'ya izâfe edilen bir cümle-de Hz. Yahyâ kandile benzetilir (Yuhanna, 5/35-36). Simeon da Hz. İsa'yı henüz be-bekken kucağına alıp ondan Allah'ın büt-tün milletlerin yolunu aydınlatmak için hazırladığı ışık diye bahseder (Luka, 2/31). Bu söz, hristiyan dünyasında ışığa ve onun kaynağı olan mum ve kandile nere-deyse kutsallık izâfe edilecek bir önem kazandırmıştır. Vaftiz, düğün ve cenaze törenlerinde gündüz de olsa mum yakıl-dığı gibi kilise ve dindar hristiyan evle-rindeki Meryem ana ve Hz. İsa ikonaları-nın önünde de hiç sönmeyen kandiller (günümüzde fitilliğine alev izlenimi veren titreşimli küçük ampul takılmış kandil şeklinde elektrik lambaları) yakılmaktadır; Türkçe'deki "Meryem Ana kandili gibi" (zayıf yanan, güçsüz ışık) deyimi de bura-dan gelmektedir.

Kur'an'da Allah'ın nuru (Kur'an, nübüv-vet, iman) kristal fanus içindeki ışık sa-ğan bir kandile benzetilir (en-Nûr 24/ 35-36). Yine Kur'an'da güneş burçların ar-sındaki bir kandile (el-Furkân 25/61; Nûh 71/16), yıldızlar da gök kubbeye asılmış kandillere (mesâbih) benzetilmekte (Fus-silet 41/12; el-Mülk 67/5) ve Hz. Peygam-ber'in de ışık saçan bir kandil olduğu söy-lenmektedir (el-Ahzâb 33/45-46).

Arap yarımadasında yürütülen Fav ka-zılarında armut biçiminde, kapaklı ve kıvrık saplı bronz bir kandil bulunmuştur (Abdurrahman et-Tayyib el-Ensârî, s. 117). Câhiliye şiirinde de kandilden söz edilir. İmrûülkays, atının tüylerinin parlaklığını kilisedeki rahibin zeytin veya susam yağı konulmuş kandilinin ışığına benzetir (Ha-

IX. yüzyıl
Endülü's
Emevî
dönemine ait
pirinç kandil
(Elhamra
Müzesi)

tîb et-Tebrîzî, s. 66-67). Başlangıçta hurma dallarıyla aydınlatılan Mescid-i Nebevî'ye ilk kandilleri Temîm ed-Dârî getir-miş ve bundan çok memnun olan Hz. Peygamber onları yakan Temîm'in âzat-lısı Feth'e Sirâc adını vermişti. Bu olay münasebetiyle eski saray teşkilâtlarındaki çerağciyanın (kandilciler) Asr-ı saâdet'te de bulunduğu ileri sürülmüştür (Ali b. Muhammed el-Huzâî, s. 123; Abdülhay el-Kettânî, s. 166-167). Hz. Âişe'den gelen bir rivayet o dönemde Medine evlerinde kandil kullanımının yaygın olmadığını göstermektedir (Buhârî, "Şalât", 22). Kandillerin Mescid-i Nebevî'de kullanıldıktan sonra yaygınlaştığı düşünülebilir; ancak kurtluk dönemlerinde yakacak yağ bulmanın problem teşkil ettiği de bilinmek-tedir. Resûl-i Ekrem evlerdeki kandillerin yangına yol açmaması için bazı uyarılarda bulunmuştur; çünkü kandilin yağına gelen fareler yangına sebep olabiliyor-lardı (Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 16; "İsti'zân", 49). Hz. Ömer'in, hilâfeti sırasında Mescid-i Harâm'ın sahasını genişletip iha-ta duvarı üzerine kandiller koydurduğu (Fakihî, II, 158) ve diğer mescidleri de yine kandillerle aydınlattığı ve bir rama-zan ayında buraları dolaşan Hz. Ali'nin Hz. Ömer için, "Mescidlerimizi aydınlattığı gibi Allah da onun kabrini aydınlat-sın" diye dua ettiği bilinmektedir (İbn Asâkir, XLIV, 280).

Mescid-i Nebevî'ye Velîd zamanındaki onarım sırasında çok değerli kandiller konuldu; daha sonra da hükümdarların özellikle hücre-i saâdet için altın ve gümüş kandil hediye etmeleri gelenek halini aldı. İbn Kesîr'in verdiği bilgiye göre 705'te (1305) Bâbüsselâm yanındaki minare-nin yapımı için bu kandillerden bazıları-nın satışına izin verilmiş ve bunlardan al-tın olan ikisinin değeri 1000 dinar tut-muştu (el-Bidâye, XIV, 40). Velîd, Şam'daki Emeviyye Camii için çok sayıda kan-dil yaptırdı; V. (XI.) yüzyıldan sonra bura-daki kandiller mübarek gecelerde sabaha kadar yanardı. Mescidlerde kandil ya-kılması Kur'an'da sözü edilen mescidlerin imarı (et-Tevbe 9/18) cümlesinden sayılmıştır. Emevî ve Abbâsî halifelerine önemli günlerde sunulan hediyeler ara-sında kandiller de bulunuyordu. Mütevekil-Alellah'ın gözdesi Şeceretüddür, Mih-ricân gününde halifeye çeşitli kıymetli eş-ya ile birlikte Çin kandilleri de hediye et-mişti (Hâlidîyyân, s. 255).

İslâm coğrafyasının genişlemesiyle bir kısmı ithal malı farklı malzemeden de-ğişik biçimlerde kandiller ortaya çıkmış ve Nişâbur, Sîstan, Şehristan, Herat gibi şe-hirlerde çok çeşitli kandiller yapılmıştır. Bunlardan yaygın olan, hafif basık kürevî ve yumurta gövdelerinin bir kısmı düz dipli, bir kısmı üç ayaklı, bir kısmı da yüksek kaidelidir ve bazılarında birkaç fitil yeri bulunmaktadır. Erken dönemde yine İran'da imal edilen kandillerden bazıları ise armut gövdeli, kâse şeklinde veya ha-yalî hayvan formundadır. Selçuklular dö-neminden günümüze ulaşan, ağız kısmı Roma yağ kandili şeklindeki kaplar da sa-nıldığıının aksine ibrik olmayıp birer kan-dildir (DîA, XXI, 373-374). İbn Battûta, misafir olduğu Antalya'daki Ahî Zâviye-si'nin odasında bulunan ve "bisûs" deni-len üç ayaklı bakır kandilliklerden söz eder. Bunların üzerinde yine bakırdan ya-pılmış kandiller vardı ve içlerinde alevin etkisiyle eriyen iç yağı yakılıyordu. Elde taşınabilen kulplu ve düz dipli kandillerle ayaklı kandillerin dışındaki diğer bir gru-bu ise tavana asılarak kullanılan asma kandiller oluşturur. Daha çok cami, saray ve konak gibi büyük binalarda kullanılan bu tip kandiller, genellikle bulundukları ortamın ihtişamı gereği ve formlarının uygunluğu sonucu çok sanatkârane bi-

çimlerde işlenmiştir (bk. ASMA KANDİL; ASMA KANDİLLİK).

Tarihte düğünlerde ve festivallerde kandillerin önemli bir yeri olmuştur. He-rodotos Mısırlılar'ın kandil bayramından söz eder (Tarih, s. 125). Osmanlılar'ın sûr-ı hümayunlarında da mahyacılar binler-ce kandil tedarik ederler ve bunlardan mühr-i Süleyman, kalyon gibi şekiller oluştururlardı.

Kandil hem hristiyan hem İslâm tas-virî sanatlarında dinî bir motif olarak be-nimsenmiş, özellikle müslümanlar tara-fından cami mihraplarında, mihraplı sec-cadelerde ve mezar taşlarında realist üs-lûplarda veya stilize edilerek çokça kulla-nılmıştır (geniş bilgi için bk. Kalfazade – Ertuğrul, sy. 5 [1989], s. 23-34).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Şalât", 22, "Bed'ü'l-halk", 16, "İsti'zân", 49; Müslim, "Eşribe", 46; Ebû Dâvûd, "Edeb", 172; Fâkihî, *Ahâbûru Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Abdullah), Mekke 1407/1987, II, 158; Hâlidîyyân, *et-Tuhaf ve'l-hedâyâ* (nşr. Sâmî ed-Dehân), Kahire 1956, s. 255; Herodotos, *Tarih* (trc. Muntekim Ökmen), İstanbul 1973, s. 125; Hatib et-Tebrîzî, *Şerhu'l-kâşâ'idi'l-âşır* (nşr. Abdüsselâm el-Hûfî), Beyrut 1407/1987, s. 66-67; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), XLIV, 280; İbn Battûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, I, 315; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 40, 235; Ali b. Muham-med el-Huzâî, *Tahrîcû delâlati's-sem'iyye*, Ka-hire 1970, s. 123; G. Fehervari, *Islamic Metal-work*, London 1976, s. 82-83; J. W. Allan, *Nis-hapur Metalwork of the Early Islamic Period*, New York 1982, s. 45-49; Abdurrahman et-Tay-yib el-Ensârî, *Karyetü'l-Fâu: Sûre li'l-hadâratî'l-'Arabîyye kable'l-İslâm fil-memleketi'l-'Arabîyyeti's-Su'ûdiyye*, Riyad 1982, s. 117; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), s. 166-169; Ülker Erginsoy, "Türk Maden Sana-tı", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, An-kara 1993, s. 351; Selda Kalfazade – Özkan Ertuğrul, "Kandil ve Kandilin Motif Olarak Ana-dolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine", *STAD*, sy. 5 (1989), s. 23-34; Pakalın, II, 158-159; M. A. J. Beg, "Şhamâs", *EI²* (İng.), IX, 288; a.mlf., "Sirâdj", a.e., IX, 665-666; A. F. Simpson, "Candle", *ERE*, III, 188-189; R. H. Smith, "Lamps", *The Oxford Encyclopedia of Archeology in the Near East*, New York 1997, III, 326-330; Nebi Bozkurt – Selda Ertuğrul, "İb-rik", *DîA*, XXI, 373-374.

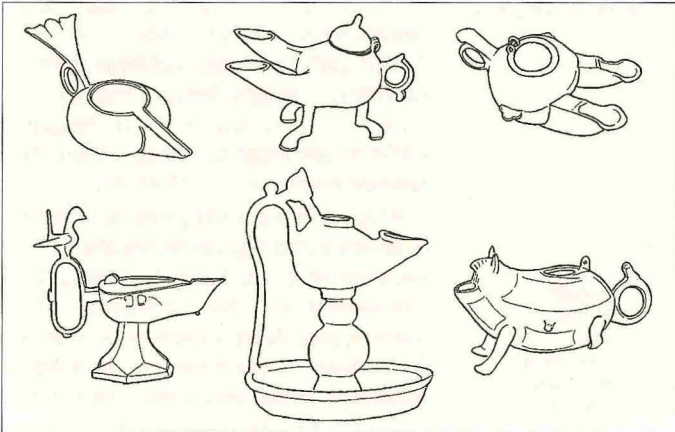

NEBİ BOZKURT

KANDİL

Müslümanlarca mübarek sayılıp
kutlanan özel geceler.

Osmanlı padişahı II. Selim döneminde (1566-1574) camiler aydınlatılıp minareler-de kandiller yakılarak kutlandığı için bu gecelere kandil geceleri denilmiştir. Bun-lar Mevlid, Regaib, Mi'rac, Berat ve Kadir

Muhtelif
dönemlere ait
çeşitli
kandil tipleri